

1e. *als eenige groeiplaats* van twee soorten, die hier de noordgrens van hun verspreidingsgebied bereiken en dus ook uit *algemeen plantengeographisch oogpunt*;

2e. *als typische groeiplaats* van de tot de kalkflora behorende grassen, die hier in allerlei vormen voorkomen;

3e. daar ook elders groeiende soorten hier voorkomen in *zeldzame vormen en variëteiten*.

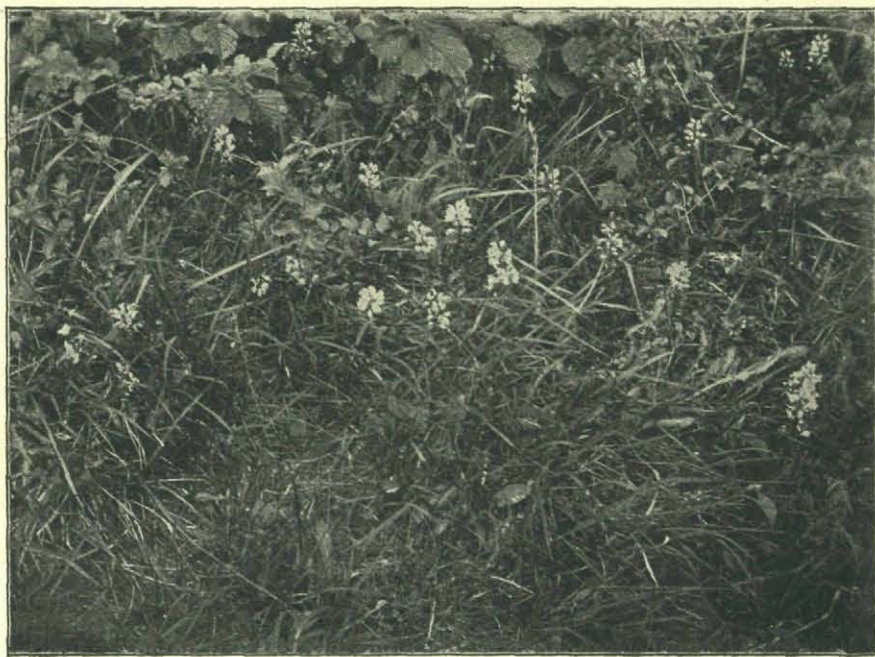
Het verlies van den berg zou dus uit graminologisch oogpunt *onherstelbaar* zijn. Indien het de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten gelukt, den St. Pietersberg te behouden, *dan zou ze daarmede de dankbaarheid oogsten van allen, die belang stellen in de Nederlandsche grasflora*.

JANSEN en WACHTER.

DE ST. PIETERSBERG.

DEZE was altijd voor ons het neusje van de zalm, als we met Pinksteren in Limburg zwierven.

Zeker, de uitgestrekte bosschen tusschen Epen en Vijlen met de Krans-Salomonsezel, de hellingen bij Wijlré en meer van die botanische „paradijzen” zouden

Een rijke groeiplaats van *Orchis militaris* op den Sint Pietersberg.

Foto C. SIPKES.

al voldoende zijn om Zuid-Limburg zijn reputatie te geven van een streek met een bijzonder mooie flora, maar op den St. Pietersberg vond je alles in klein bestek bijeen, vermeerderd met enkele bijzonderheden, die we elders niet aantreffen, zooals de Bruinroode Wespenorchis, de Engbloem, het Zonneroosje en het Perzikblad-klokje.

Het moet toch wel een bijzondere oorzaak hebben, dat de flora van de kalkheuvels juist op dien berg zijn hoogtepunt bereikt. Zoo'n rivier ¹⁾, de Maas, waarvan het water vroeger veel hooger kwam, bracht natuurlijk zaden aan van allerhande planten terwijl ook de vogels, die zeker tusschen hun veeren lichte zaden, als van orchideeën, ²⁾ transporteerden, bij voorkeur den loop van een rivier volgen.

Verder schijnt het kalkgesteente van heel bijzonderen aard te zijn en een meteorologisch onderzoek zou zeker uitwijzen, dat het er naar verhouding warmer is dan elders.

Mannetjes Orchis.

Foto C. SIPKES.

De overheerschende wind is in ons land west, de hellingen liggen naar het oosten en verder ligt het zuiden open.

Er zijn meer voorbeelden, dat thermophile planten langs rivierdalen naar het noorden komen.

Nachtvorsten worden getemperd door de nabijheid van het water van de rivier en doen zich op eenige hoogte minder voelen, dan beneden in het dal.

Al deze oorzaken, en misschien nog meer, dan we er zoo zonder gedetailleerd onderzoek op kunnen noemen, dat door ons Hollanders uit den aard der zaak moeilijk gedaan kan worden, hebben den berg gemaakt tot wat hij is, of beter gezegd tot wat hij was.

Want hij kwam in het bezit van iemand, die de kalk er uithaalde voor kunstmest. Dat was in den oorlog en het was in een tijd, dat de voedselvoorziening van ons land een probleem was van zóó overheerschend belang, dat zich wel niemand zou verzetten tegen het winnen van kunstmest.

Toen de vrede kwam, herademde ook menig vriend van den St. Pietersberg, de kunstmest daalde in prijs en de exploitatie was niet langer loonend.

Intusschen schijnt er een verandering gekomen te zijn in die kalk-maatschappijen schijnt de berg in Belgische handen gekomen te zijn, zoodat tegen verwachting in de exploitatie hervat werd en de berg steeds verder afgeknaagd wordt. „Afgeknaagd” is wel het beste woord. Plekken met *Orchis militaris* worden afgegraven, de groote brokken kalksteen gaan

1) Van Soest schrijft ook in *Natura*, hoe een zich verspreidende flora uitstraalt door rivierdalen.

2) Welke ornitholoog bewijst dat nog eens proefondervindelijk?!

in werkspoortjes naar de installatie's die het gesteente verwerken, en andere mooie plekken, zooals de groeiplaats van de prachtige *Campanula persicifolia* worden weer bedolven met groote brokken steen. Een triestig gezicht, te zien, hoe dat werkspoor en die bruin-gele bodem, ontdaan van allen plantengroei, steeds dichtër komt bij de allermooiste plekken, meer naar achteren, waar de *Mannetjes-Orchis* nog groeit.

Een terrasje, waar in sommige jaren zooveel *Soldaatjes-Orchis* groeit als ik elders nooit vond en een paar *Vliegen-Ophryssen*, ligt nog tamelijk veilig, maar hoe lang?

Als er ooit „*periculum in mora*” is, dan is het hier. Op de kale plekken zal de plantengroei zich snel herstellen, we moeten, bij de pogingen, die aangewend worden, om den berg te beschermen maar niet te veel denken aan wat er al vernield is, maar wel aan wat er nog over is. En de zaden zullen zich vanaf het ongerepte gedeelte spoedig verspreiden, zoodat na tien jaar daar alles weer bij het oude is. Het kalkgesteente is vruchtbaar.

Laten we eens een tocht maken langs het smalle paadje, dat over den berg loopt. In een vorig art. beschreef ik reeds een wandeling, op een smoorheeten Juni-dag, maar dat alles is nu wel weer actueel. Op een plek links, waar de helling tamelijk steil is, is het gewas van struiken tamelijk ijl, zoo'n beetje „maquis-achtig.” Op de open plekken staan groote pollen van het heldergele *Zonneroosje* (*Helianthemum Chamaecistus*), een echt warmtekind, een bergplant van Midden-Europa. Na twaalf uur vallen de bloembladjes af. Wanneer deze soort zou verdwijnen, dan blijft er van dit geslacht alleen nog het eenjarige *Bestippelde Zonneroosje* uit de duinen over en wanneer de duinen dan overal „geëxploiteerd” worden, kan de familie der *Cistaceeën* in onze flora's wel geschrapt worden.

Zulke vooruitzichten hebben we, wanneer ons volk nog zoolauw staat tegenover natuurbescherming. Maar het zijn de natuurkenners en liefhebbers, die de menschen wakker moeten maken!

Tusschen de zonneroosjes staan heele bossen van de Engbloem (*Cynanchum Vincetoxicum*) ook weer zoo'n plant van het warme, Midden-Europeesche laaggebergte. Nergens zag ik ze mooier dan in het Wiener wald en . . . op den St. Pietersberg. Tientallen honingbijen bezoeken de bloemen, die veel honing afscheiden. Zwakkere, kleine vliegjes komen ook op de bloemen, kunnen met hun slurf de stuifmeel klompjes niet uit de bloemen rukken en sterven.

Tusschen al dat moois zien we jonge of zwakke plantjes van een *Epipactis*. In Holland komen die met Pinksteren nauwelijks boven den grond en zijn ook niet zoo roodachtig. Enkele exemplaren hebben al een bloemknop, het is de Bruinroode Wespenorchis (*E. rubiginosa*), waarvan de eenige groeiplaats, die ik ken; op den St. Pieter ligt.

Wanneer we oude werken opslaan, dan vinden we nog veel meer soorten Orchideeën, daar vermeld van den berg, maar daarvan weten we niet, of deze op het Belgische gedeelte of op Nederlandsch gebied groeiden. Ik zou die heuvelrij naar het zuiden toe wel eens willen doorzoeken, daar kan nog veel te voorschijn komen.

Engbloem (*Vincetoxicum officinale*).

Foto C. SIFKES.

En wanneer het ons eens lukt, het Hollandsche gedeelte te reserveeren, dan moesten de Belgen dat eens met hun gebied doen: internationale samenwerking op het gebied van natuurbescherming!

We wandelen verder. Rechts zijn hellingen, waar tamelijk veel *Orchis mascula* groeit, in groepjes van tien of twaalf stuks en nog verder naar het zuiden is een plek met de zeld-

zame *Polystichum aculeatum*, de Naaldvaren, met zijn glanzende veeren met scherp gestekelde blaadjes.

Nu zijn we dicht bij de „verboden strook” van roo M. langs de grens. Het is nog in den strengen tijd van kort na den oorlog en we gaan dus maar terug en gaan langs een steil paadje, dat tusschen dicht struikgewas afdaalt naar een terrasje, dat ik bij toeval ontdekt heb en dat zoo goed verschoolen ligt, dat ik ieder jaar weer moeite heb, het terug te vinden.

Op één van die terrasjes is die mooie vegetatie van de Soldaatjes-Orchis, die ik hierboven reeds noemde. Niet ieder jaar bloeien ze. Om de 7 of 8 jaar wordt het struikgewas gekapt. Nu bloeien de orchideeën het mooist in het eerste en tweede jaar daarna, vooral in het tweede jaar, later wordt het te donker door het te hoog opschieten van het struweel. Dit heb ik niet alleen op den St. Pieter gemerkt maar overal in Limburg.

Zoo vond ik in één jaar op een oppervlakte van enkele M². zeker tientallen *Orchis militaris*. Enkele exemplaren

Orchis pallens.

Waarschijnlijk een unicum voor ons land op den Sint Pietersberg.

Foto C. SIPKES.

zijn bijna wit, maar toch altijd met een nog eenigszins rose tint. Die Soldaatjes-Orchis is zeker wel een van onze mooiste inlandsche orchideeën. De plant is fors, de bladeren kort en stevig, glanzend groen en de tros is regelmatig, eerst pyramidaal (zooals Heimans ze teekende in „Met Kijker en Bus” in een opstel over den Pietersberg) en later meer cilindrisch. Nooit krijgt de plant dat stijve van *Orchis latifolia*, omdat de bloemen veel groter zijn. De helm is licht, bijna wit en de lip is meestal paarsrood, soms lichter. De vorm van de lip doet denken aan een poppetje.

Orchis fusca, die volgens anderen ook op den berg moet groeien, heeft juist een donkeren helm en lichte, veel breedere lip. Met deze kenmerken zijn de twee soorten heel gemakkelijk te herkennen.

Tusschen de Soldaatjes gluurden heel bescheiden, maar fantastisch door de typische bloemvorm, de Vliegen-Orchis (*Ophrys muscifera*), met hun fluweelen lippen met blauwe vlek.

Ook de Berg-Nachtorchis groeit op den St. Pietersberg, maar toch niet veel.

Wie in de gelegenheid is enkele dagen op en bij den berg te botaniseeren, en de beste tijd daarvoor is wel het begin van Juni, heeft zeker kans, nog veel meer te vinden, dan ik vond in de drie bezoeken, die ik in het geheel aan den berg bracht, en die hoogstens een uur of vijf duurden.

Maar ik weet geen plek in ons land, die mij op zoo'n geringe oppervlakte en dus in zoo'n korten tijd zooveel merkwaardigs opleverde.

Ook uit een oogpunt van landschapsschoon is een bezoek de moeite waard. Vooral dat uitzicht naar het zuiden, over het Maasdal heen is eenig mooi. Laten we toch zulke plekjes in ons land niet overleveren aan den sloopster, zeker niet in de kalkheuvels, waar ons land zoo arm aan is!

Want de zône in Europa, waarin ons land ligt, is voor de ontwikkeling van orchideeën heel gunstig. Meer naar het zuiden, in Württemberg b.v. stijgen de orchideeën-plekken tot 500—800 M. en zijn de weiden en heuvels op lager niveau minder voorzien dan zulke op gelijk niveau, meer in het noorden en midden van Duitschland.

Dit alles zal wel samenhangen met het klimaat. De zonnewarmte in den zomer wordt naar het zuiden voor onze, voor droge lucht gevoelige orchideeën te sterk, op een hoogte, die niet ver boven den zeespiegel is.

En meer naar het zuiden en op grooter hoogte, beperken zich de plekken dikwijls tot de koelere noordhellingen van het gebergte of tot de hooge bergweiden, waar altijd een koele wind waait.

Zoo'n plek als de St. Pietersberg is dus de aangewezen plaats om de oekologie (het verband tusschen de planten en hun groeiplaats) in deze zône te bestudeeren, en we zullen maar hopen dat dit in den toekomst nog mogelijk zal zijn.

C. SIPKES.

Naschrift.

Kort nadat ik het voorgaande geschreven had, zag ik bij een bekend plantenliefhebber in Haarlem een bloeiend exemplaar van *Orchis pallens*, verzameld op den St. Pietersberg. Deze zeldzame soort (een van de weinige orchideeën met gele bloemen) is hier zeer gevoelig voor nachtvorsten (ze bloeit hier einde April) en moet in koude nachten beschermd worden met een stuk carton.

Uit een plantengeografisch oogpunt is deze vondst zeer merkwaardig!

Deze *Orchis* komt, hoewel zelden in groot aantal, voor in Zuid-Duitschland (de foto werd in Württemberg gemaakt) en bereikt zijn noordwestgrens in Thüringen waar de plant veel moet voorkomen. Ascherson en Graebner twijfelen aan de juistheid van een vondst in Luxemburg, die nu echter in het licht van deze niet zoo vreemd meer is.

Wie vond reeds eerder een bleekgele *Orchis*, die overigens veel op *Orchis mascula* lijkt en tegelijk ermee bloeit, maar met breede bladeren op den St. Pietersberg? Als deze opgave niet op een vergissing berust (het is nogal lang geleden geweest, dat de plant gevonden werd), dan is dat weer een vergrooing van de waarde van den berg, als voorpost van de Centraal-Europeesche flora.

C. S.